

TILLMANN, J. A.

Mediator Dei et hominum

The medium is the message

„Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.”
(1Tim 2,5)

A Timóteus-levél krisztológiai formulája felülmúlhatatlan tömörségű foglalata annak, amit a későbbi korok értelmezései törekszenek feltárni, reflexív értelemmel beláthatóvá tenni. A levél szerzője a páli hagyományban írja írását, számára annak hitele és szellemi hőfoka jelenti a mértéket.¹ A formula a közösségi liturgiából átemelt idézet, ami a Közvetítő centrális jelentőségét fejezi ki.² „A bizonyítékok azt mutatják, hogy az Istennek kijáró tiszteletet Jézus először olyan *vallásos zsidók körében* kapta meg, akik a fiatal kereszténység első hívei voltak.”³ Ez „kifejezte a sajátosan keresztény felismerést, hogy Jézus Isten különleges közvetítője, akiben az egyetlen Isten dicsősége tükröződik. (...) A római kori zsidó hagyomány jól ismert kizárólagos monoteizmusát vallották (...) A legkorábbi keresztény közösségek kizáró magatartása még érdekesebbé teszi, hogy a megdicsőült Jézust programadó módon Isten mellé helyezték a közös liturgikus imádás és könyörgés címzettjéül, továbbá egyedüli közvetítőként kezelték, akin keresztül az egyetlen Istent érvényes módon lehet tisztelni.”⁴

A Közvetítő és a közvetítés jelentőségének értelmezése a következő évszázadokban főként a görög patrisztikában megy végbe. Az Atyák a közvetítés érvényét a kozmosz egészére terjesztik ki. A Közvetítő áthidalja a Teremtő és a teremtmény közti vég-

- 1 „A kortárs egzegéták közel kilencven százaléka pszeudepigráf írásoknak tekintik őket.” (Simon T. László: *Nem csak Isten evangéliumát. Közelítések Pál apostol örökségéhez*, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2009, 267.)
- 2 Fries, H. (Hrsg.): *Handbuch theologischer Grundbegriffe*, München, 1974, Bd. 3. 178.
- 3 Hurtardo, Larry W.: *Hogyan lett Jézus istenné a földön?* Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2008, 58.
- 4 Uo. 238.

telen szakadékot, közvetítése a terek és idők egészére érvényes. Jellemző, ahogy a második században Szent Ireneusz továbbfejleszti Pál apostolnak az Efezusi levélben kirajzolódó keresztény kozmológiáját – „Adja meg nektek dicsőségének gazdagsága szerint, hogy (...) fel tudjátok fogni minden szentekkel együtt, mi a szélesség és a hosszúság, a magasság és a mélység...” (3,18–19) – ezt írván: „Ő maga a mindenható Isten Igéje, aki láthatatlan jelenlétében eltölt mindent ebben az egész világban és körülfogja hosszúságát és szélességét, magasságát és mélységét, mert Isten Igéje által rendez el és kormányoz mindent, Isten Fia bennünk van keresztre feszítve, mert a kereszt alakját rányomta a világra (...), és megtudjuk, hogy ő az, aki megvilágítja a magasságot, ő az, aki az égben van, aki magában foglalja a mélységet, ő az, aki a föld alatti térségekben van, aki kiterjeszti a hosszúságot Keletről Nyugatra, és ő az, aki kormányozza mint uralkodó az északi tájat és a dél szélességét...”⁵

A következő évszázadokban, a Kalkédóni Zsinatig terjedő időszakban a görög filozófia fogalmainak felhasználásával és továbbfejlesztésével reflektálnak a krisztológia kérdéseire, és viták sokaságán keresztül jutnak el Krisztus két természetéről és egy személyéről az isteni és emberi természetének egy isteni személyben való összekeverhetetlen és szétválaszthatatlan együttlétének belátásáig.⁶ Erre 451-ben, a Kalkédóni Zsinaton került sor. „Az egyháznak – állapítja meg nagy teológiatörténeti munkájában Ghislain Lafont – sokkal hosszabb időre volt szüksége ahhoz, hogy elismerje Krisztus teljes emberségét, mint ahhoz, hogy kimondja egylényegű istenségét.”⁷

Ettől kezdődően „a teológia és a keresztény élet aranyszabályát a Kalkédóni Zsinat nevezetes határozói fejezik ki. (...) ez szavatolhatja az evangéliumi üzenet igazságának és egyensúlyának megőrzését: »keveredés nélkül, változatlanul, elszakíthatatlanul és elválaszthatatlanul.«”⁸ A *mediator Dei et hominum* jelentése és jelentősége tisztázódott: „Ami a közvetítés kérdését illeti, a keresztények tudomásul vették, hogy (...) az ég és a föld közti világ alárendelt szerepet kapjon a testté lett Isten Fia egyedülálló és alapfontosságú közvetítő művének pályáivén.”⁹

A közvetítés a következő ezer évben általános érvényű, és csak a kibontakozó modernitásban kezd univerzális volta egyre inkább elhalványodni. A fordulópontot a 18. század, a barokk

5 Ireneusz: Az apostoli igehirdetés feltárása 34, in *A II. századi görög apologéták*. SZIT, Budapest, 1984. 595.

6 Vidrányi Katalin: A patrisztikus tradíciók XX. századi újjáélesztése, in uő: *Krisztológia és antropológia*. Összegyűjtött tanulmányok. Osiris Kiadó, Budapest, 1998, 370.

7 Lafont, Ghislain: *A katolikus egyház teológiatörténete*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1998, 79.

8 Lafont, i. m. 507.; Tillmann J. A.: „»Nem hiszem, hogy még egy ilyen ember van a világon«». Erdély Miklós: A kalcedoni zsinat emlékére”, *Pannonhalmi Szemle*, 1999/1. <http://www.c3.hu/~tillmann/irasok/muveszet/erdely.html>

9 Lafont, i. m. 62.

korszakának vége képezi, ami a művészetekben és az irodalomban egyértelműen megmutatkozik.¹⁰

A Közvetítő és a közvetítők

„A krisztológia ab ovo mediológia.”¹¹ A mondat egy újabb médiumtörténi alpműben olvasható, jóllehet szerzőjét nem a keresztény teológia alapkérdése foglalkoztatta, mi több, távol áll mindennemű kereszténységtől. Ám a közvetítés kérdésének kutatójaként nyilvánvaló számára a Mediatorra és a medialitásra vonatkozó gondolkodás összefüggése.

A kapcsolat kétségkívül szoros, ám eredendően fordított viszonyról van szó: a mediológia ab ovo krisztológia. Bár a médiumok története az emberré válással veszi kezdetét, és technikai médiumokat is már sok ezer éve használunk, a szó általános értelmében vett médiumelmélet csak mintegy félszáz éve létezik. A *média* szó és különféle származékai Marshall McLuhan munkásságának köszönhetően váltak közkeletűvé. McLuhan a kultúra és közvetítés sokféle területének és történetének kutatása nyomán jutott arra a belátásra, hogy „a médium alakítja az emberi együttélés kiterjedését és formáját”.¹² Fő művei, a *Gutenberg-galaxis* (1962) az írás és a nyomtatás területeit, az *Understanding Media* (1964) a medialitás különféle, az élő szótól a közlekedésen át a televízióig terjedő közegeit és általános jellemzőit tárgyalja.

A medialitás kérdése McLuhan számára eredendően a Mediatorral összefüggésben merült föl. A protestáns családból származó McLuhan egyetemi tanulmányai idején – amint arról szüleinek írott levelében beszámol¹³ – két év intenzív ima után áttér a katolikus hitre. Az ima számára „a Teremtővel folytatott állandó, szakadatlan dialógus”.¹⁴ Gyakorló keresztényként naponta részesül az eukharishtiában.¹⁵ McLuhan médiumelméleti

10 „Mára valahogy az emberek tudatából kiúszott az, amit ezek a középkori, barokk szövegek tudnak, hogy a Krisztuson keresztül való kommunikáció a Mindenséggel folytatott beszédnek a nyelve. Hogy azokkal a nem tudni, milyen erőkkkel, amelyek vagy bennünk vannak, vagy valahol máshol, nem tudom, milyen szimbólumok vagy allegóriák segítségével lehet kapcsolatot tartani. És ezt nem vallásosként, nem valamilyen fundamentalista vallás híveként mondom, hanem, mint mindannyian, a felvilágosodás gyermekeként.” („Valamiféle mintázat. Borbély Szilárdal Tillmann J. A. beszélget”, *Jelenkor* 2006/9. 856. <http://jelenkor.net/main.php?disp=disp&ID=1070>)

11 Hörisch, Jochen: *Der Sinn und die Sinnen. Eine Geschichte der Medien*, Frankfurt, 2001, 53.

12 McLuhan, Marshall: *Magische Kanäle. Understanding Media*. Verlag der Kunst, Dresden-Basel, 1995, 23.

13 Marchand, Philip: *Marshall McLuhan: the medium and the messenger: a biography*, MIT, 1998, 50–51. http://books.google.com/books/about/Marshall_McLuhan.html?id=oMBn4mwLP_MC

14 Uo. 51.

15 A napi kommunió közeli ismerőse szerint „...fontos kulcs McLuhan gondolkodásának megértéséhez”, mivel „ezáltal a természetes és a természetfölötti világ elválasztása megszűnt”. (Uo. 52.)

indíttatásában vélhetően az is közrejátszott, hogy a krisztológia mediális-teológiai vonatkozásait mindenfajta mediológiánál sokkal korábban dolgozták ki. (Hasonlóan az angelológiához, melyben a hírvívő, az üzenet kommunikációelméleti kérdéseinek előzményei lelhetők fel.¹⁶)

Krisztológia és mediológia között a lényegi kapcsolat az *egyetlen és abszolút közvetítő* (Karl Rahner) folytán áll fenn.¹⁷ Az alapkérdés az abszolút különbözőség és annak áthidalása; „áthatalása uralásnak és szolgáltatásnak, fentnek és lentnek, telítettségnek és ürességnek, gazdagságnak és szegénységnek, végtelennek és végesnek.”¹⁸ Az abszolút közvetítés az elgondolható legnagyobb távolságon keresztül történő, teljes és maradéktalan átvitel. Ez mindennemű közvetítés mintája és mértéke.

A Mediator közvetítő műve a technikai médiumokra tekintettel különösen kontrasztos. E médiumok mindegyikére ugyanis egy alapvető, a létezésükből és működésükből eredő paradoxon jellemző: közvetítőként helyzetük mindig köztes; két fél között helyezkednek el, és miközben a közvetítést végzik, közéjük is ékelődnek. Az átvitelre szolgálnak, az áthidalást képezik, de tárgyi, intézményi jellegüknél fogva egyúttal akadályai és torlaszai is a teljes, közvetlen és maradéktalan közvetítésnek. A médiumok tárgyi vonatkozásában, a képekre tekintettel ezt Vilém Flusser, a mediológia McLuhan mellett legjelentősebb teoretikusa fogalmazta meg: „A képek a világot állítják elő, de elébe is állnak. Amennyiben a világot állítják elő, annyiban az embernek a világban való tájékozódását (térkép) szolgálják. Amennyiben viszont a világ elé állnak, annyiban elállják az ember odavezető útját.”¹⁹ Jóllehet Flusser itt a kép médiumát jellemzi, a leírt jelenség nem egyszerűen az idolátriára vonatkozik, és egyaránt érvényes mindennemű létező és leendő mediolátriára is.

A média-rendszerek tekintetében az intézmények Max Weber által feltárt sajátságai mutatkoznak meg: létrejöttük után a szervezetek – funkcionális szerepük betöltésén túl – a fennmaradásukban és növekedésükben érdekeltek, működésüket ezek alapvetően befolyásolják. (A „tartalomszolgáltató” médiumok nemcsak, sőt nem is elsősorban közvetítenek, hanem – a megnevezés ellenére – tartalmakat teremtenek, gerjesztenek, illetve térítenek el. Amiként egy hírműsor idejét az eseményektől füg-

16 „Az angyalokra vonatkozó kérdés a globális információs társadalom struktúrájának centrumát érinti. (...) helyénvalónak tűnik azokat a fogalmi alapokat még egyszer megvizsgálni, amelyeket technikai korunk értelmezéséhez használunk. Ekkor kiderül, hogy azokat részben a technikai kor előtti kiberlény, az üzenethordozó kapcsán dolgozták ki.” (Linke, Detlef B.: *Geist, Glaube und Gehirn*, Reinbeck, 2003, 143.)

17 Rahner, Karl: „Der eine Mittler und die Vielfalt der Vermittlungen”, in uő: *Beiträge zur Christologie*, Leipzig, 1974, 191.

18 Böhringer, Hannes: *Kísérletek és tévelygések. A filozófiától a művészetig és vissza*, Balassi, Budapest, 1995, 23.

19 Flusser, Vilém: „Képeink”, 2000, 1992/2. <http://intermedia.c3.hu/mszovgy1/flusser2.htm>

getlenül ki kell tölteni, úgy egy médiumnak is tartalmat kell teremteni.)

Az intézményes közvetítés sajátosságai kezdettől fogva McLuhan figyelmének fókuszában állnak. Már első könyvének kezdő mondatában exponálja azt a helyzetet, amire a 20. század közepének új közvetítőrendszerei lehetőséget teremtettek: „Olyan korban élünk, amelyben magasan kvalifikált individuumok ezrei először kapcsolódtak be hivatásszerűen a közgondolkodás alakításába, hogy manipulálják, kizsákmányolják és ellenőrzik azt.”²⁰ E munkáját követően McLuhan három évtizeden keresztül elemezte médiumok sokaságának létmódját, tárta föl működési mechanizmusait, és számos életterületre gyakorolt hatását. Elemzéseinek java része időtállóan bizonyult, elmélete kanonikussá, jónéhány elgondolása közkeletűvé vált. Kevésbé ismert, hogy a gondolkodását alapjában meghatározó krisztológiai modell médiumelméletében mindvégig kontrasztként működött. Ezt mutatja a szállóigévé vált, és többnyire félreértett „*the medium is the message*” megállapításához utolsó éveiben fűzött értelmezése is: „Jézus Krisztusban egyáltalán nem volt távolság a médium és az üzenet között: ez az egyetlen eset, amikor azt mondhatjuk, hogy a médium és az üzenet teljesen azonos.”²¹

20 McLuhan Marshall: *The Mechanical Bride: Folklore of Industrial Man*, Vanguard Press, New York, 1951, 11.

21 Babin, Pierre, S. J. – Marshall McLuhan: *Otro hombre otro cristiano, en la era electronica*, Ediciones Don Bosco, Barcelona, 1980, 47. (Autre homme autre chrétien à l'âge électronique, Editions du Chalet, Lyon, 1977) Idézi: Gelabert, Pedro: *Marshall McLuhan: A prophet before his global mirror*, 69. http://www.digitalrumors.net/mcluhangalaxybcn11/extended/McLuhanGalaxyConference_book.pdf